

ग्रंथालय संचालनालयांतर्गत १) मध्यवर्ती, जिल्हा व तालुका ग्रंथालयांना सहाय्य, २) शासकीय मध्यवर्ती, विभागीय व जिल्हा ग्रंथालये स्थापना, बांधकाम व विकास व ३) शासनमान्य सार्वजनिक/ग्रामपंचायत ग्रंथालयांना सहाय्यक अनुदान या जिल्हास्तरीय योजनाच्या अंमलबजावणीबाबतची मार्गदर्शक तत्वे- प्रशासकीय मान्यता देणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग
शासन निर्णय क्र : मराग्रं २५१७/प्र.क्र.८३/२०१६/साशि ५
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : २ सप्टेंबर, २०१६

वाचा :-

१. महाराष्ट्र सार्वजनिक ग्रंथालये अधिनियम, १९६७
२. महाराष्ट्र सार्वजनिक ग्रंथालये (सहा. अनुदान व इमारत व साधनसामग्री यासाठी मान्यता) नियम १९७०
३. उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, शासननिर्णय क्र.एलआयबी १०९६/७५/(८०/१६)/साशि ५, दि.२२/०१/१९९८
४. उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, शासन परिपत्रक क्र अर्थसं २००८/१३७/०८/साशि १, दि. ०९.०९.२००८
५. अनुदान वाढ व निकषाबाबत शासननिर्णय दि. १९.०९.२००६ , दि.७.१०.२००६ व दि. २१.०२.२०१२
६. डिजिटल उपकेंद्र स्थापन करण्यासाठीचा सूचनांचा शासननिर्णय दि. २९.१०.२०१२
७. उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, शासन परिपत्रक क्र मराग्रं २०११प्र.क्र.१४४/११/साशि ५, दि. १९.०९.२०१३
८. ग्रंथालय संचालक, ग्रंथालय संचालनालयाचे पत्र क्र. ३४/२०१६-१७/३२०२, दि.१४.०६.२०१६.

प्रस्तावना :-

उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाच्या अधिपत्याखालील ग्रंथालय संचालनालयांतर्गत सार्वजनिक ग्रंथालयांना शासनमान्यता देणे, परिरक्षण, संघटन आणि सार्वजनिक ग्रंथालय पद्धतीचा प्रचार व प्रसार करणे इ. कार्यवाही केली जाते. सार्वजनिक ग्रंथालयांना शासनमान्यता व अनुदान देण्यासाठी, अधिनियमातील कलम २६ अन्वये, "महाराष्ट्र सार्वजनिक ग्रंथालये (सहाय्यक अनुदान आणि इमारत व साधनसामग्री यासाठी मान्यता) नियम, १९७०" हे अनुदान विषयक नियम करण्यात आले आहेत. सदर अधिनियम व नियमांत करण्यात आलेल्या तरतूदींच्या अधीन राहून राज्यात सार्वजनिक ग्रंथालय पद्धतीचा विकास करण्याची जबाबदारी ग्रंथालय संचालक, ग्रंथालय संचालनालय पार पाडीत आहे. सार्वजनिक ग्रंथालय पद्धतीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी राज्याच्या प्रत्येक महसूली विभागामध्ये १ सहाय्यक ग्रंथालय संचालक कार्यालय स्थापन करण्यात आले आहे. नवीन सार्वजनिक ग्रंथालयांना शासनमान्यता व अनुदान देण्यासाठी योजनांतर्गत तरतूदीमधून निधी अर्थसंकल्पित केला जातो. ग्रंथालय संचालनालयांतर्गत

- १) शासकीय मध्यवर्ती, विभागीय व जिल्हा ग्रंथालये स्थापना, बांधकाम व विकास
- २) मध्यवर्ती, जिल्हा व तालुका ग्रंथालयांना सहाय्य,
- ३) शासनमान्य सार्वजनिक/ग्रामपंचायत ग्रंथालयांना सहाय्यक अनुदान

या जिल्हास्तरीय योजना राबविल्या जातात. सन २००८-०९ पासून या प्रयोजनासाठी जिल्हा वार्षिक योजनेतून निधी उपलब्ध करून दिला जात आहे. या योजनांसाठी प्रशासकीय विभागाच्या मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय -

ग्रंथालय संचालनालयातर्गत १) मध्यवर्ती, जिल्हा व तालुका ग्रंथालयांना सहाय्य, २) शासकीय मध्यवर्ती, विभागीय व जिल्हा ग्रंथालये स्थापना, बांधकाम व विकास , ३) शासनमान्य सार्वजनिक/ग्रामपंचायत ग्रंथालयांना सहाय्यक अनुदान या जिल्हास्तरीय योजना राबविल्या जातात. सन २००८-०९ पासून लेखाशीर्ष २२०५, कला व संस्कृती, १०५, सार्वजनिक ग्रंथालये, जिल्हा वार्षिक योजना (सर्वसाधारण)- मागणी क्रमांक-ओ-१४ ते ओ-४९ मधून या योजनांसाठी जिल्हा नियोजन समितीमार्फत निधी/ नियतव्यय उपलब्ध करून दिला जातो. या योजनांसाठी पुढील प्रमाणे मार्गदर्शक सूचना खालील प्रमाणे निर्गमित करण्यात येत आहेत.

१) (००) (०२) शासकीय मध्यवर्ती, विभागीय व जिल्हा ग्रंथालये स्थापना, बांधकाम व विकास:- प्रस्तावना -

महाराष्ट्र राज्याच्या पुनर्रचनेच्या पूर्वी भूतपूर्व मध्य प्रांतात असलेली विदर्भ विभागातील आठ शासकीय जिल्हा ग्रंथालये पुनर्रचनेनंतर तत्कालीन मुंबई व नंतरच्या महाराष्ट्र राज्यात वर्ग करण्यात आली. त्यामुळे सन १९५५ मध्ये मध्यप्रांत सरकारने विदर्भातील सार्वजनिक ग्रंथालयांना "पुस्तकांचे संच पुरविणे" या प्रमुख उद्दिष्टाखालील "४-क" नावाची योजना राबविण्यासाठी या ग्रंथालयांची स्थापना केलेली ही ग्रंथालये पुढे स्वतंत्र महाराष्ट्रातही सुरु राहतील याची दक्षता घेण्यात आली. परिणामी विदर्भ विभागातील कार्यरत असलेल्या शासकीय जिल्हा ग्रंथालयांच्या धर्तीवर राज्यातील उर्वरीत २८ जिल्ह्यांमध्ये शासकीय जिल्हा ग्रंथालये स्थापन करण्यास प्रशासकीय मंजूरी व पदनिर्मितीस मंजूरी प्राप्त झाली असून, तेथे शासकीय जिल्हा ग्रंथालये स्थापन करण्यात आली आहेत. मराग्रं २०११/प्र.क्र.१४४/११/साशि ५, दि. १९.०९.२०१३ अन्वये विभागीय सहाय्यक ग्रंथालय संचालक कार्यालयांच्या कामाचे विकेंद्रीकरण करून त्यांचे जिल्हा ग्रंथालयात वाटप करून, "शासकीय जिल्हा ग्रंथालय" ऐवजी "जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालय" असा बदल करण्यात आलेला आहे. नव्याने स्थापन झालेल्या पालघर जिल्ह्यासाठी जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालय स्थापन करण्याचे प्रस्तावित आहे.

उद्देश -

शासकीय जिल्हा ग्रंथालयांच्या ग्रंथ संग्रहात वाढ होणे, वाचकांना ग्रंथालय सेवा देण्यासाठी आवश्यक असलेल्या सुविधा निर्माण करणे, ग्रंथालयाची इमारत बांधणे, ग्रंथालयामधील ग्रंथ व अन्य साहित्याचे योग्य व्यवस्थापन व मांडणी करता यावी यासाठी विविध सुविधा, साधन सामग्री खरेदी करणे व एकंदरीत ग्रंथालयांचा सर्वांगीण विकास करणे.

मार्गदर्शक सूचना:-

१. योजनेत्तर (Non Plan) शासकीय मध्यवर्ती, विभागीय व जिल्हा ग्रंथालयांमध्ये नियुक्त अधिकारी व कर्मचाऱ्यांचे वेतन व भत्ते हे योजनेत्तर योजनेतून आणि योजनांतर्गत (Plan) ग्रंथालयांच्या बाबतीत राज्यस्तरीय वार्षिक योजनेतून राज्यशासनाच्या एकत्रित निधीतून भागविण्यात येतील.

२. जिल्हा वार्षिक योजनेतून निधी मागणी करतांना शासकीय ग्रंथालयांनी प्रामुख्याने ग्रंथालय सेवांच्या सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक असणाऱ्या बाबी विचारात घेऊन, निधीची मागणी करावी. यामध्ये प्रामुख्याने ग्रंथ संग्रह समृद्ध करणे. ग्रंथाविषयक तसेच ई साहित्य, ई बुक्स, ई जर्नल्स इत्यादीसाठी आवश्यक असणारे फर्निचर खरेदी करणे, अन्य ग्रंथालयीन सेवांसाठी आवश्यक सर्व उपकरणे खरेदी करणे, इमारत बांधकाम, विस्तार व डागडुजी, कार्यालयीन खर्च, संगणकीकरणासाठी आवश्यक सोयी सुविधा विकसीत करणे, कार्यालयाचे भाडेपट्टी व कर, भूखंड मिळवण्यासाठी व इमारत बांधकामासाठी येणारा खर्च, पेट्रोल, तेल व वंगण यावरील खर्च इ. बाबींसाठी निधीची मागणी जिल्हा नियोजन समितीकडे करावी. जिल्हा नियोजनसमितीकडून उपलब्ध झालेला निधी सदर बाबींवर विहित कार्यपद्धतीचा अवलंब करून खर्च करण्यात यावा.
३. इमारत बांधकाम व अंतर्गत दुरुस्ती साठी उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग शासन परिपत्रक क्र. अर्थसं-२००८/(१३७/०८/साशि-१, दिनांक ०९ सप्टेंबर, २००८ मध्ये दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार कार्यवाही करण्यात यावी.
४. राज्य मध्यवर्ती ग्रंथालय, मुंबई च्या अंधेरी येथील डिजिटल उपकेंद्राच्या धर्तीवर नांदेड व घनसावंगी (जिल्हा - जालना) येथे डिजिटल उपकेंद्रे कार्यान्वित करण्यात आलेली आहेत. राज्यातील सर्व जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालयांची डिजिटल उपकेंद्रे स्थापन करण्याबाबत उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक मराग्रं-२०११/(२५/११)/साशि-५, दि.२९.१०.२०१२ अन्वये मंजुरी प्राप्त झालेली आहे. सदर शासन निर्णयानुसार ई-ग्रंथालय सेवा देण्यासाठी इमारत बांधकाम व विस्तार, डिजिटल विभाग/डिजिटल उपकेंद्र, स्पर्धा परीक्षा संदर्भ ग्रंथविभाग व अभ्यासिका इ. व्यवस्थापित करण्यासाठी निकष व कार्यपद्धती ठरविण्यात आलेली आहे. सदर शासन निर्णयानुसार जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालयांचे डिजिटल उपकेंद्र स्थापन करण्यासाठी निधीची मागणी जिल्हास्तरावर जिल्हा नियोजन समितीकडे करावी. उपलब्ध झालेला निधी विहित कार्यपद्धतीचा अवलंब करून खर्च करण्यात यावा.
५. विदर्भातील आठ जिल्हयांमध्ये ४ - क योजनेद्वारे Book van मधून ग्रंथ संचाची देवघेव ८-१५ दिवसाच्या अंतराने त्या त्या जिल्हयातील शाळा, अन्य शैक्षणिक संस्था, शासनमान्य सार्वजनिक ग्रंथालये यांना सुरु आहे. त्याच धर्तीवर राज्यातील उर्वरित जिल्हयांमधील जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालयांच्या माध्यमातून फिरते ग्रंथालय सेवा देण्याच्या दृष्टीने वाहने खरेदी करण्यात यावी. जिल्हा वार्षिक योजनेतून या योजनेसाठी निधी मागणीचा प्रस्ताव जिल्हा नियोजन समितीकडे सादर करण्यात यावा. फिरते ग्रंथालय सेवा देण्याच्या दृष्टीने ज्या जिल्हयासाठी वाहन चालक पद उपलब्ध आहे, त्या प्रत्येक जिल्हयासाठी एक वाहन खरेदी (अनावर्ती खर्च) करण्यात यावे व सदर तरतूद जिल्हा वार्षिक योजनेतून करण्यात यावी. ज्या जिल्हयांचे मुख्यालयी वाहनचालकाचे पद मंजूर नाही/व्यपगत झाले आहे. जिल्हा नियोजन समितीच्या मान्यतेने, कंत्राटी पद्धतीने भरण्याची प्रक्रिया राबविण्यात यावी.

२) (००)(०३) मध्यवर्ती, जिल्हा व तालुका ग्रंथालयांना सहाय्य व

३) (००) (०४) शासनमान्य सार्वजनिक / ग्रामपंचायत ग्रंथालयांना सहाय्यक अनुदान:

प्रस्तावना - महाराष्ट्र सार्वजनिक ग्रंथालये अधिनियम, १९६७ मधील तरतूदींअन्वये निर्गमित महाराष्ट्र सार्वजनिक ग्रंथालये (सहाय्यक अनुदान आणि इमारत व साधनसामग्री यासाठी मान्यता) नियम, १९७० मधील

तरतूदीनुसार राज्यातील शासनमान्य सार्वजनिक ग्रंथालयांना सहाय्यक अनुदान मागील आर्थिक वर्षामध्ये त्यांनी केलेल्या अनुज्ञेय बाबींवरील खर्चाच्या ९० टक्के किंवा सदर ग्रंथालयाच्या दर्जा/वर्गास देय असलेल्या कमाल मर्यादेइतक्या अनुदान यापैकी जी रक्कम कमी असेल तितके अनुदान, विद्यमान आर्थिक वर्षात दोन समान हप्त्यांत दिले जाते. पहिला हप्ता ऑगस्ट/ सप्टेंबर मध्ये व दुसरा अंतिम /एकत्रित हप्ता फेब्रुवारी/ मार्च मध्ये देण्यात येतो. पंचवार्षिक योजनेच्या कालावधीमध्ये जिल्हा नियोजन समितीकडून मंजूर तरतूदीमधून ज्या सार्वजनिक ग्रंथालयांना शासनमान्यता प्रदान करण्यात येते, अशा ग्रंथालयांना मान्यतेच्या पहिल्या वर्षी तदर्थ अनुदान व पुढील वर्षापासून ती पंचवार्षिक योजना संपेपर्यंतच्या कालावधीपर्यंत योजनांतर्गत तरतूदीमधून जिल्हा नियोजन समितीकडून जिल्हा वार्षिक योजनेतून परीक्षण अनुदान प्राप्त होते.

मार्गदर्शक सूचना: -

- १) प्रत्येक ग्रंथालयासाठी संस्था नोंदणी अधिनियम, १८६० किंवा मुंबई सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था अधिनियम, १९५० किंवा महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० अन्वये ग्रंथालयाच्या नावाने स्वतंत्रपणे संस्था नोंदणीकृत असणे आवश्यक राहिल. स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी ग्रंथालय सुरु केल्यास, वरील नमूद दोन कायद्यांनुसार वेगळी नोंदणी करण्याची आवश्यकता नाही.
- २) नवीन सार्वजनिक ग्रंथालयांना शासनमान्यता मिळण्यासाठी संस्थांनी अर्ज करतांना प्रथम "ड" वर्गासाठी अर्ज करावा. नवीन मान्यता देतांना "ड" वर्ग ग्रंथालय म्हणूनच मान्यता दिली जाईल.
- ३) नवीन ग्रंथालय स्थापन करण्यासाठी गावाची लोकसंख्या किमान ५०० पेक्षा अधिक असावी.
- ४) "ड" वर्ग ग्रंथालयासाठी किमान ३०० ग्रंथ असावेत व या ३०० ग्रंथांची एकूण छापील किंमत किमान रु. २५,०००/- वा त्यापेक्षा अधिक असावी. दर्जोन्नतीसाठी प्रस्ताव सादर केल्यास ग्रंथालयाच्या दर्जा साठीच्या कमाल अनुदान रक्कमेच्या दिडपट किंमतीचे किमान आवश्यक ग्रंथ असावेत.
- ५) ग्रंथालयातील सर्व ग्रंथांवर त्याच ग्रंथालयाचा शिक्का उमटवलेला असावा.
- ६) शासनाने वेळोवेळी निर्धारित केल्यानुसार ग्रंथालयाच्या दर्जा/ वर्गानुसार वृत्तपत्रे व नियतकालिकांची संख्या ही सार्वजनिक ग्रंथालयांनी वाचकांना उपलब्ध करून देणे बंधनकारक राहिल.
- ७) शासनाने निर्धारित केल्यानुसार सार्वजनिक ग्रंथालयांसाठी कामाच्या वेळा व आकृतीबंधानुसार कर्मचारी संख्या व पदनामानुसार कर्मचार्यांची नियुक्ती करणे बंधनकारक राहिल व त्यास संचालनालयाची मंजूरी घेणे बंधनकारक राहिल. आकृतीबंधापेक्षा अधिक कर्मचार्यांच्या वेतनावरील खर्च संबंधीत ग्रंथालयासच त्यांच्या उत्पन्नातून सोसावा लागेल. त्यावर अनुदान दिले जाणार नाही.
- ८) वर्गणीदार वाचक सभासद संख्या ही शासन निर्णयात नमूद केल्यानुसार दर्जा/वर्गानिहाय निर्धारित केल्यानुसार असावी.
- ९) नवीन ग्रंथालयास शासनमान्यता वा मान्यताप्राप्त ग्रंथालयास दर्जोन्नती हवी असल्यास, त्यांनी विहीत नमुन्यात अर्ज सादर करावा. नवीन मान्यतेच्या व दर्जा/ वर्गवाढीच्या अर्जाचे विद्यमान मूल्य रु. ५०/- इतके ठेवण्यात आले आहे. प्रस्ताव सादर करण्यासाठी शासनाने वेळोवेळी निर्धारित केलेल्या वेळापत्रकानुसार प्रस्ताव सादर करावा. प्रस्तावासोबत प्रक्रिया शुल्क रु. ५००/- (अक्षरी रु. पाचशे मात्र) निर्धारित करण्यात आले आहे. या शुल्काची रक्कम चलनाद्वारे शासकीय कोषागारात जमा करणे व त्याची मूळ प्रत प्रस्तावास जोडणे बंधनकारक राहिल. मान्यतेनंतर तीन वर्षे विद्यमान वर्गात सेवा पूर्ण केल्यानंतरच सदर ग्रंथालय दर्जोन्नती साठी पात्र समजण्यात येईल.

- १०) ग्रंथालयासाठी अत्यावश्यक फर्निचरची ग्रंथालयाच्या नोंदवहीत नोंद घेऊन फर्निचर व साहित्यावर ग्रंथालयाचे नाव आवश्यक राहिल.
- ११) सार्वजनिक ग्रंथालयाची जागा ही स्वतंत्र व सार्वजनिक वापरास योग्य अशा स्वरूपाची असावी. खाजगी वापराच्या स्वरूपाची नसावी.
- १२) नव्याने सार्वजनिक ग्रंथालयास शासनमान्यता हवी असल्यास, शासनाने वेळोवेळी निर्धारित केलेल्या वेळापत्रकानुसार प्रस्तावासोबत मागील एक वर्षाचा लेखापरीक्षण अहवाल प्रस्तावासोबत जोडणे बंधनकारक राहिल. दर्जोन्नतीच्या बाबतीत मागील तीन वर्षांचा लेखापरीक्षण अहवाल प्रस्तावासोबत जोडणे बंधनकारक राहिल.
- १३) प्राप्त प्रस्तावांची छाननी करून निकषांची पूर्तता करणाऱ्या ग्रंथालयांची तपासणी ग्रंथालय संचालनालयाच्या अधिकारी/ कर्मचारी मार्फत प्रत्यक्ष त्या गावात जाऊन तपासणी केली जाईल. तपासणी अंती निकषांची पूर्तता करणाऱ्या ग्रंथालयांचे प्रस्ताव संबंधित जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालयाच्या शिफारशीने व तदनंतर विभागीय सहाय्यक ग्रंथालय संचालका कार्यालयाच्या आवश्यक शिफारशीने ग्रंथालय संचालक, ग्रंथालय संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांच्याकडे सादर करण्यात येतील. ग्रंथालय संचालक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई हे सदर प्रस्तावांची सत्यता पडताळून व उपलब्ध निधीच्या अधीन राहून निकष पूर्ण करणाऱ्या ग्रंथालयांना ग्रंथालय संचालक, ग्रंथालय संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांच्याकडून शासनमान्यता प्रदान केल्याचे आदेश निर्गमित करतील.
- १४) शासनमान्यता प्रदान करण्यात आलेल्या योजनांतर्गत सार्वजनिक ग्रंथालयांना जिल्हा वार्षिक योजनेतून तदर्थ अनुदान अदा करण्याची कार्यवाही संबंधित जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालयांकडून करण्यात येईल व त्याचा अहवाल जिल्हा नियोजन समिती, ग्रंथालय संचालक व सहाय्यक ग्रंथालय संचालक यांना वेळोवेळी संबंधित जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी सादर करतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध असून त्याचा संगणक संकेतांक २०१६०९०२१६२६११५८०८ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(पा. म. ताकटे)

उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत

१. मा. मंत्री (उच्च व तंत्रशिक्षण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई
२. मा. राज्यमंत्री (उच्च व तंत्रशिक्षण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई
३. मा. मुख्य सचिव यांचे स्वीय सहाय्य, मंत्रालय मुंबई
४. मा. प्रधान सचिव, उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय मुंबई

५. मा. प्रधान सचिव, नियोजन विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय मुंबई
६. जिल्हाधिकारी तथा सदस्य सचिव जिल्हा नियोजन समिती कार्यालये - ३६ जिल्हे
७. महालेखापाल (लेखापरिक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र मुंबई/ नागपूर
८. महासंचालक माहिती व जनसंपर्क विभाग, मंत्रालय मुंबई (व्यापक प्रसिध्दीसाठी)
९. ग्रंथालय संचालक ग्रंथालय संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
१०. सहाय्यक ग्रंथालय संचालक कार्यालये, अमरावती, औरंगाबाद, नागपूर, नाशिक, पुणे, मुंबई विभाग (कोकण भवन) (ग्रंथालय संचालनालयामार्फत)
११. सर्व जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी कार्यालये (ग्रंथालय संचालनालयामार्फत).